

UMANISMUL LUI GEORGE ENESCU

GEORGE SBĂRCEA

A fost evocată, cu prilejul centenarului nașterii, personalitatea lui George Enescu, muzicianul complex-violonist, pianist, dirijor, pedagog și, îndeosebi, compozitor de geniu într-o singură persoană. S-a stăruit mai puțin asupra unei alte fețe a Maestrului, de fapt fața lui unică, care le cuprindea pe toate celelalte, așa cum curcubeul cuprinde întreagă a culorilor.

Fața aceasta este a lui Enescu *omul*, delicatului prieten al semenilor săi, dar și umanistul decis să pledeze și să apere, cu uneltele artistului, valorile perene ale culturii și civilizației.

Îmi stăruie în amintire acel Enescu, care — trecînd acum mai bine de cincizeci de ani prin Cluj — a poposit singur, fără acompaniator, însoțit doar de vioara ce-i era dragă în ciuda îndoielilor în legătură cu propria sa activitate de virtuoz, care îl răpea creației — a poposit la internatul unui liceu din oraș, odată ce fusese solicitat printr-o scrisoare stîngace, dar vibrînd de admirație și speranță, de cîțiva școlari îndrăgostiți de muzică.

Îi cereau acești școlari să le cînte și lor din instrumentul său vrăjit, odată ce elevii n-aveau pe vremea aceea posibilitatea de a asista la concertele serale.

Cine credea, cu toată așteptarea și speranța de care eram cuprinși cu toții, că Maestrul va răspunde solicitării noastre ?

Cu toate acestea, el a venit între noi, în sala de mese, pe care o împodobisem cu flori, ca pe-o mireasă.

A venit și ne-a cîntat, cu arta sa simplă și cuceritoare, cu acel tremur de suflet pe care îl împrumuta fiecărui ton, o partită de Bach, melodia fără moarte a lui Padre Martini, două piese clasice în transcripția lui Fritz Kreisler, și o lungă improvizație, pare-se, plină de melodii de joc cu sclipiri cesele, răsărită parcă din tăcerea sfioasă ce ne copleșise pe toți, ca să se stingă, după un timp în aceeași tăcere.

lv-ucește
Cînd, mai tîrziu, aplauzele au izbucnit ca o vijelie ce se prepară îndelung, ca să rupă deodată zăgazurile, Maestrului ne-a suris cu blîndețe, învăluindu-se în privirile sale adînci.

Vijelia aceasta de palme tinere și infierbîntate a rămas în amintirea generației căreia îi aparțin, împreună cu imaginea artistului : bustul de pe atunci înclinat peste vioară, ca silueta unui pom prea încărcată de rod, care vrea să-și lepede belșugul, spre a se putea înălța și mai falnic spre soare.

N-am uitat îndeosebi fruntea înaltă, scăldată în lumină, a lui George Enescu. Și n-am uitat felul cum ridica mereu privirea, de sub șuvița de păr ce-i cădea ștregărește pe frunte. Căci el dorea să ne *vadă*, să afle cum reacționăm la apelul muzicii — reacțiune ce l-a preocupat de-a lungul reacțiilor sale activități concertistice, odată cu publicul neformat încă al anilor 20 trebuia introdus cu luare aminte în grădina cu minuni a muzicii.

L-am ascultat înmărmuriți și l-am aplaudat frenetic pe Enescu, iar el ne-a mulțumit cu un gest cuprinzător, ca și cum ar fi încercat să strîngă la pieptul său întreaga asistență nevristică.

Nu voi uita cum l-am însoțit toți pînă la poartă și cum Enescu a fost mistuit de bulevardul gării, pe al cărui caldarîm birja, din care și-a filfiit mîna către noi, s-a îndepărtat domol, atît de domol, încît am stat încă un timp în poartă ascultînd tremurul de toacă, liniștit și firav, din depărtare.

2

Tot la Cluj i-am luat lui Enescu primul interviu. În 1936, în cursul turneelor pe care le făcea an de an, el a concertat în sala Teatrului Național. O sală nu tocmai aglomerată, dar copleșită de arta fermecată a Maestrului. La data aceea, vioara lui suna de parcă ar fi cîntat cineva dintr-un buciom de cireș. Avea parcă o căldură materială, ce se propaga de pe scenă peste sală, un ton aproape omenesc, și atît de direct, încît a trezit ecouri prelungi în ascultători.

În pauză m-am încumetat în cabina unde Enescu se întreținea cu actorul și poetul Zaharia Bărsan, cu directorul Teatrului, profesorul universitar, medicul, scriitorul, muzicianul amator și polihistorul Victor Papilian, și cu cîțiva ziariști. În primăvară se prezentase la Paris *Oedip*, și vestea succesului ajunsese și la noi, încît cei prezenți, furați de entuziasm, îi cereau compozitorului amănunte despre cea premieră unică în felul ei, care impusese geniul muzical românesc admirației lumii întregi.

Ce putea să simtă un tînăr gazetar decît o sfială fără margini ? O sfială, din pricina căreia eram nu doar timid, ci de-a dreptul stingher. Se pare că paloarea emoției îmi urîțise fața și-mi umbrise fruntea, fiindcă Enescu m-a spus, cu surîsul acela blînd ce-i lumina fața.

— Tristețea urîțește obrazul tînăr, la fel ca vîrsatul de vînt !

În asemenea clipe ai dori să fii stăpîn pe tichia fermecată din poveste, spre a te face nevăzut. Enescu însă m-a poftit să stau jos și mi-a luat din mînă albumul pregătit pentru autograf. A semnat și a adăugat la semnătură, sub volutele armonioase, anul întîlnirii.

Oare ce m-a captivat și cucerit atunci în așa măsură, încît imaginea lui George Enescu a rămas adînc întipărită în memoria mea ? Cred

că umanitatea sa caldă și prietenia pe care o dăruia spontan tuturor. Deși aflat la nivelul celor mai elevate valori ale muzicii universale, el rămăsese simplu, cald și comunicativ. Mă captivase, fără îndoială, felul său unic de a cînta la vioară. Frazele muzicii palpitau în tălmăcirea lui parcă într-o vastă respirație, melodia se prefăcea nu o dată în alint, stăruia în ea o tandră melancolie, ca, deodată, să se adîncească în culori întunecate, dureroase, să se zbuciume și să ardoa pe uregul suferinței, apoi să se desprindă iar din tragica ei îndurerare, ca urechea să deslușească chiot și lumină în fiecare frază, în fiecare măsură.

Enescu captiva și cucerea deoarece tălmăcea fiorul cel mai înalt al frumuseții. Dragostea ce-l înconjura și auditorul numeros pe care îl avea peste tot se datora artei sale pe înțelesul tuturor, odată ce ea se adresa acelei sensibilități din noi care este anterioară oricăror diferențieri culturale.

3

George Enescu a captivat și a cucerit pe contemporani nu doar ca artist, ci și ca om. Un om deosebit, care — cu un simț concret al prezentului — a înțeles arta ca pe un mijloc al perfectării individului și a societății.

Enescu și-a trăit nu doar creația ca pe o dramă a propriei sale existențe, la profunzimi atins de puțini artiști contemporani, dar și-a trăit din plin și epoca, asemeni unui om de ținută și atitudine, asemeni unui om și artist pentru care muzica nu avea valoare decît în cuprinsul valorilor vieții.

Acest mare artist de o rară modestie, care, pînă și în culmea gloriei sale după *Oedip*, mai stătea la hotelul Bratu de pe calea Griviței, între modești funcționari și impiegați neînsemnați, se simțea nefericit din pricina amenințării războiului, a inegalităților sociale, a discriminării rasiale.

Ar fi putut să cînte netulburat, și nimeni nu i-ar fi luat-o în nume de rău că se mulțumește să dea doar glas strunelor, clapelor pianului, ansamblului instrumental, sau să-și scrie muzica de o a-tît de mare bogăție de semnificații. Însă Enescu a știut că artistul este acel cocor din virful triumghiului, care călăuzește zborul semenilor săi spre zările lumii și căldurii. De asta n-a putut să tacă, odată ce nu tăcuse de la începutul maturizării sale. El, care învățase din prima sa tinerețe pribeagă prin Viena și Paris, iar mai tîrziu prin lumea întregă, să se izoleze în mijlocul mulțimii, și, cu toate acestea, să fie prezent între oameni, să fie curtenitor și să afle o vorbă bună pentru toți cei ce se apropiau de el, era în stare în același timp să rostească vorbe aspre de condamnare a răului din lume, vorbe care zguduiau liniștea aparentă ce stăruia în jurul artei sale.

Despre acest Enescu arăta, un observator, în 1931, că *„se desface din lucrurile pămîntesti și ochii lui capătă o privire interioară, încît vede și aude ceea ce la pușini li-e dat să vadă și să audă“*.

Această vedere ascuțită și acest auz suprasensibil îl ajută pe Enescu să deslușească pericolele ce se iviseră la orizont, denunțîndu-le și atră-

gînd luarea aminte semenilor săi, compatrioților săi, că valorile perene ale existenței sînt din nou puse în discuție de dușmanii culturii și civilizației. „Astăzi trăim un fel de nebunie — spunea el — sîntem veșnic amenințați, iar prăbușirile economice tulbură atmosfera și îți alterează optimismul“.

Optimismul lui Enescu părea însă de neînfrînt, odată ce el izvora dintr-o deplină trăire în realitate. De asta spera într-o lume „care să se conducă după principiile ordinii și ierarhiei, singulare modalități pentru propășirea omenirii“.

Numai că omenirea era departe de a se conduce după principiile ordinii și ale bunului simț. De asta a osîndit Enescu, în termenii cei mai fermi, ceea ce se petrecea bunăoară în Germania nazistă, despre care spunea că nu recunoaște în ea „nimic din măreția celor ce au sfințit geniul omenesc în secolul trecut. Asta nu înseamnă că poporul german s-a schimbat. Înseamnă doar că el a intrat cu ochii în lumina unui soare fals, care i-a luat vederea. O politică nenorocită a știut să insiste asupra „amorului propriu“ german, într-un sens care a adus lucrurile în starea lor de azi“.

Cuvintele acestea, incredințate unui ziar din țară la 1 ianuarie 1936, sînt cu atît mai prețioase, cu cît, la vremea aceea, datorită unor concepții eronate, dar adînc înrădăcinate în opinia publică, artistului i se pretindea „să nu facă politică“, să stea așadar departe de agora. Ori, Enescu a rupt pîntre cei dintîi cu această concepție, arătînd dimpotrivă că tocmai artistul îi revine datoria de a lumina calea pe care omenirea înaintează, tocmai artistul este cel care, prețuind viața, osîndește tot ce se ridică în calea omului și a existenței sale pașnice, a evoluției sale firești.

Enescu pare să fi căutat, în anii premergători celei de a doua conflagrații mondiale, prilejurile de a-și afirma convingerile de natură politică, sau, mai bine zis, spre a preciza țabăra în care se afla și a atrage luarea aminte tuturor să nu se lase prinși în mrejele înșelătoare ale mișcărilor extremiste, ale ideologiilor șovine. În concepția sa, armonia dintre indivizi și popoare era menită să patroneze suprema virtute umană: munca, și să dea existenței un sens moral înalt.

Enescu a condamnat, în termeni fără echivoc, tentativele de învrăj-bire a popoarelor, ura de rasă, diferențele artificiale între statele mari și mici, între puternice și cele slabe.

În turneul din Statele Unite ale Americii la începutul anului 1937, în care a prezentat și compoziții ale confrăților săi români mai tineri, Enescu declara ziarului *The American Hebrew* că „arta nu poate să pro-pășească acolo unde este ură și opresiune. Sufletul omenesc se poate dărui doar acolo unde este pace“. Aceluiași ziar, el îl declarase, cu aproape treisprezece ani în urmă, că „arta nu cunoaște distincțiile rasiale. Eu nu pot să înțeleg cum este un artist în stare să urască ființe omenești doar pentru faptul de a se fi născut într-un grup etnic sau altul“.

Ajung și aceste cîteva exemple spre a admira marele curaj al lui Enescu, vederile sale de o largă omenie, fermitatea convingerilor sale umaniste. El concepea legată strîns de progresul științei, de civitatea re-

lațiilor sociale, de bucuria de-a trăi în pace. N-a ostenit să-și manifeste încrederea în valorile morale care asigură autenticitatea existenței colective, apărându-i pe semenii săi de mistificările conjuncturilor politice. El, care se declara „*un pacifist convins*“, socotea vioara, pianul, bagheta, creația sa factori activi în asigurarea păcii, în procesul de înțelegere mai largă dintre oamenii din diferite țări și aparținând la diferite popoare, religii, orânduiri sociale, nivele de cultură.

Desigur că, ar fi fost de robit visului artei sale și oricât de optimist să fi fost în privința puterii acestei arte de a pacifica spiralele, Enescu nu s-a lăsat amăgit de ideea că pacea ar atârna de artiști, de convingerile și activitatea lor. Știa, cu toate acestea, că arta nu și-a pierdut rolul nici în cele mai zbuciumate și mai tragice perioade, ea fiind chemată — cum spunea — „*să mîngîie și să unească*“ !

4

Enescu, artistul umanist, îmbătat de visul frumosului, a cunoscut ca puținii alții cruzimea realităților din jurul său, trăind din plin agitațiile ce-au zguduit epoca. Și-a dat seama de nevoile semenilor săi și a căutat să atragă atenția asupra lor. Încă din anul 1924, într-un interviu acordat ziarului bucureștean *Rampa*, spunea că „*în țara aceasta a noastră sînt nevoi sociale, care merită o grabnică și imperioasă soluționare*“. După un deceniu, și tot la București, el declara unui redactor al revistei progresiste *Cuvîntul liber* că „*guvernămintele trebuie să se gîndească, în primul rînd, să asigure lumii mijloacele de subzistență. Numai cu organisme liniștite fizicește se poate continua lupta pentru păstrarea și amplificarea patrimoniului cultural și artistic. Piine, căldură, baie, educație, iată ce trebuie să asigurăm tuturor oamenilor...*“

Enescu s-a străduit să contribuie prin arta sa „*la îmblinzirea unora dintre semenii*“ — și noi știm la care anume semenii se gîndea. Omenia ce l-a animat în toate acțiunile și manifestările atribuia muzicii menirea „*sfîntă*“ — după cum se exprima — de a stinge urile, de a potoli patimile și de a apropia inimile „*într-o căldă înfrățire, așa precum a înțeles-o măriștea antichitate, creînd mitul lui Orfeu*“.

Enescu a regretat că legenda lui Orfeu, invită în acest colț al nostru de lume, fusese dată uitării, că omenirea devenea pe zi ce trece mai robită violenței și agresiunii, că mecanizarea vieții amuțea glasul inimii. Spera, cu întreaga sa putere de a crede în progres și în omenie, că, după război, lumea se va întoarce la sensibilitate, că bunul simț și logica vor governa societatea omenească. Numai că lucrul acesta i se părea cu neputință fără — așa cum declara în 1931 — „*o nouă bază a organizației sociale. Poate că omenirea se îndreaptă spre o colectivitate economică, poate va realiza — o clipă — comunitatea socială*“.

Iată cuvinte profetice, iată opiniile unui mare artist, ale unui artist care era de părerea că „*artistul nu trebuie să fie preocupat doar de arta sa, ci și de destinul omenirii*“.

Iată, într-o formulare succintă, însăși definiția artistului umanist, care nu este numai mare brad, ci este, în aceeași măsură, și un om mare, în înțelesul cel mai deplin al noțiunii.

George Enescu, în a cărui personalitate geniul și munca, visul și acțiunea s-au îmbinat într-o rar întâlnită sinteză, a știut să înfrunte cu mult curaj avataturile morale și contradicțiile de natură socială ale timpului când a trăit. El a dat replici hotărâte provocărilor antiumnaitare și a prevestit, în termeni categorici, falimentul lor apropiat: *„Cîrmuitoarii, care exaltă astăzi naționalismul, se află în virful scrînciobului. Scrînciobul însă, ca la Moși, nu stă locului, ci pornește brusc la vale. Așa vor cădea dictatorii de azi! În locul lor se vor instaura. Desigur, conducătorii care au crescut în cultul democrației“*.

Furia fascistă nici nu-și atinsese apogeul, când Enescu i-a și prezis sfîrșitul iminent!

George Enescu a fost un sensibil instrument de sesizare a curențelor de opinie contemporane. El a înregistrat mereu, cu infinita lui intuiție, gîndurile și năzuințele cele mai ascunse ale semenilor săi. A conceput arta ca pe-o cheazășie a omeniei, de asta a cheltuit atîta timp și energie spre a propaga muzica în rîndurile mai largi ale publicului.

Muzica enesciană s-a ivit astfel dintr-o patimă a ordinei și a luminii, într-o perioadă haotică și sumbră a istoriei omenirii. De aici și reflexele ei uneori tragice, declarațiile artistului de atîtea ori amare, însă și afirmarea neconținută a încrederii sale în om și în viitorul civilizației, declarații făcute de pe pozițiile înaintate ale umanismului european, dar și de pe solul patriei sale, din patriotismul fierbinte al omului care nu-și uită antecesorii și antecedentele, chiar dacă liniile mari ale gîndirii sale au fost ale artistului umanist, ale artistului universal, care a conferit întregii sale creații și activității acele culori unice, ce nu se repetă pe paleta muzicii și a sensibilității nici unui alt popor.